

A Színház- és Filmművészeti Főiskola Könyvtárának peremlyukkártya rendszerei

KLEIN Róbert

Örömmel adtuk helyet a cikknek, mivel tanusíthatja, hogy a humán gyűjtőkörű könyvtárakban is indokolt a korszerű állományfeltáró-tájékoztatási technika alkalmazása, másrészt, mivel bepillantást enged egy kevésbé ismert könyvtártípus, a főiskolai könyvtárak működésébe. (A szerk.)

Könyvtárunk, az olvasószolgálatunk tapasztalatai alapján, kidolgozta a drámairodalom és a szakirodalom analitikus peremlyukkártyás rendszerét. A drámairodalom rendszerébe az adatok bevitele megkezdődött, a szakirodalmi rendszer bevezetését későbbi időre tervezzük.

Olvasóink kéréseinek egy csoportját, ha a drámairodalomra és a szakirodalomra vonatkoznak, különösen akkor tudjuk nehezen teljesíteni, ha az anyag keresése a gyűjteményes műveket és a periodikumokat is érinti. Ugyanakkor a drámairodalom és a szakirodalom- (drámatörténet, dramaturgia, színház, film, televízió) állományunk a könyvtár egész állományának majdnem 50 %-a. Egy tanévben az összes kölcsönzésünk 20-25 %-a ebből az állományrészből tevődik ki, egy beiratkozott hallgató 20-30 ilyen egységet kölcsönöz.

Míg a drámairodalom kölcsönzése majdnem egyenletesen oszlik meg egész évben - kivéve a kölcsönzések egy részét, amelyek a félévek első felére esnek - addig a szakirodalmi kölcsönzések egynegyede a félévek végére, vagyis a vizsgák időszakra jut.

Az olvasóink kéréseinek elemzése azt mutatja, hogy a leggyakoribb kérések

- drámairodalommal kapcsolatban: egy szerzőnek mely drámái vannak meg, egy drámának adott átdolgozása megvan-e, egy adott műfajban milyen drámák vannak meg, egy drámát kik fordítottak, egy dráma adott fordítása megvan-e, adott szerepszám szerint milyen drámák vannak meg, egy dráma milyen nyelven van meg;

- szakirodalommal kapcsolatban: a) milyen dokumentumok vannak meg egy műre vonatkozóan; dramaturgiai és a mű előadására vonatkozóan, b) milyen dokumentumok vannak egy személyre (szerző, rendező, színész, operatőr) vonatkozóan; vagy egy művel kapcsolatban. Mindkét kérdéscsoport leggyakrabban a színházra és a filmre, vagy a televízióra, ritkábban a rádióra vonatkozik. Dramaturgiai vonatkozásban elsősorban a színpadi művekre, ritkábban forgatókönyvekre és hangjátékokra vonatkoznak.

Az analizált információs elemek ritkán jelentkeznek önmagukban, gyakrabban egymással kapcsolatban vagy többszörös kapcsolatban, pl. három szereplős egyfelvonásos vígjáték, egy rendező színházi rendezései. Ezenkívül a kérdések elméleti és technikai vonatkozást is mutathatnak, irányulhatnak szöveges vagy kép-, illusztrált anyagra, pl. színpadtervek, jelmezek.

Olvasószolgálatunk különösen azokat a kéréseket teljesíti nehezen, amelyek (ha a drámairodalommal kapcsolatosak) egy adott drámára, a dráma egy adott fordítására, vagy adott műfajra vonatkoznak és ezek, vagy ez a dráma csak gyűjteményekben, periodikumokban, vagy az önálló kiadás mellett gyűjteményes művekben és periodikumokban is megjelentek, de minden példányra szükség lenne. A szerepek száma szerint csak hosszas kereséssel juthatunk valamilyen, de egyáltalán nem biztos, hogy megbízható eredményre. A szakirodalomra vonatkozó kérések teljesítése akkor bonyolult, ha egy műre vagy személyre irányulnak. Az ilyen jellegű, önállóan megjelent dokumentumok száma aránylag kevés, különösen a művekre vonatkozóan, de más dokumentumokban (drámatörténet, színház-történet, monográfiák, dramaturgiai tanulmányok, kritikagyűjtemények stb.) és periodikumokban megtalálhatók.

Katalógusaink - szerző, cím és címszó, szak (ETO) szerint - a kérdésre csak akkor tudnak kielégítő választ adni, amikor erre vonatkozóan önálló dokumentummal rendelkezünk. (Cikk-katalógusunk nem tudta betölteni azt a feladatot, amelyet szántunk neki, így szerkesztését abbahagytuk.)

Terveink között szerepelt, hogy a gyűjteményes művekről - elsősorban a drámai művekről - szerző szerinti analitikus, a teljes drámairodalomról pedig fordítói katalógust készítünk. A kérések elemzéséből azonban kitűnt, hogy ez egyrészt nem elégséges - különösen a jövőt figyelembevéve -, mert a kérdéseknek csak egy részére tudna válaszolni, másrészt viszont jelentős munkaidő-ráfordítást igényelne. (Egyetlen Shakespeare-gyűjteményről a szerző szerinti analitikus katalógusba és a fordítói katalógusba 70 címléírást kellene készíteni, ha pedig minden katalógusunkba beosztanánk - ami vitatható -, a cédulák száma meghaladná a 220 darabot. Csak a Shakespeare-gyűjteményekről jóval több mint 1000 darab cédulát kellene készíteni.)

Nyilvánvaló, hogy ez az út nem járható. Olyan módszert kellett találni, amely képes a drámairodalom és a szakirodalom analitikus feldolgozására, képes a velük kapcsolatos kérdések gyors, és a lehető legpontosabb megválaszolására, be tud illeszkedni a könyvtár információs rendszerébe, technológiája viszonylag kevés munkaerő kapacitást köt le.

Ezért döntöttünk a peremlyukkártyás rendszer mellett.

Külön rendszert dolgoztunk ki a drámairodalomnak és külön rendszert a szakirodalomnak. Azokon a pontokon, ahol hasonlóságot mutatnak, együttes módszert alkalmaztunk. A rendszerekkel szemben általános követelményként állítottuk, hogy az egynemű adatok egy kártyára kerüljenek, az adatok bevitele viszonylag gyors legyen, a szelektálást minél kevesebb tüvel, lehetőleg egy művelettel lehessen elvégezni, ballaszt kártyák nélkül. A legmegfelelőbbnek a K 5-ös 24 mezős, 96 pozíciós peremlyukkártyát találtuk.

A DRÁMAIRODALOM RENDSZERE

Deskriptorok: 1. Szerző neve, 2. Cím, 3. Szerző nélküli művek, 4. Fordító neve, 5. Fordítók, 6. Műfajok, 7. Szereplők száma, 8. Népek, országok, 9. Nyelv, 10. Betűrendező: szerzők, címek, fordítók, 11. Különgyűjtemény, 12. Periodikumok.

Minden drámai mű lelőhelyének címléírásai egy kártyára kerülnek, ha deskriptorai megegyeznek. A kártyákat fejeljük. A fejelés szövege tartalmazza: a szerző(ke)t, a címet, a műfaj rövidítését és a fordítót. A címléírást rövidített alakban visszük fel, a folyóiratok címét számmal jelöljük. Ezen kívül még a lelőhely helyrajzi jelzete kap helyet.

Szerző, cím, fordító: Minden szerzőt és fordítót neve szerint, minden művet a címe szerint lehet szelektálni. Azok a művek, amelyeknek szerzője vagy fordítója ismeretlen, külön kóddal szelektálhatók. Minden név és cím betürendező kódot kap, amellyel a kártyák az első betűig rendezhetők. Ezen kívül a kódtáblázatban előírtak szerint a többi kódot is hornyolni kell a kártyán.

Mind a három külön jelmezőt foglal le a kártyaterv szerint. (A szerző és fordító nélküli művek kódja egy pozíciós.) Minden jelmező két zónából áll. Minden zónában egy jelpár van, amelynek egyik eleme mély, a másik sekély hornyolású. Az első zóna minden egyes jelpárjához kapcsolódik a második zóna jelpárja. Vagyis a szerzők deskriptora például egy 18 pozíciós jelmezőben két kilenc pozíciós zónára van osztva. Egy zónában 72 jelpár hornyolható. A két zóna kombinációja 5184 szerző, 33 124 cím, 3136 fordító kódolását teszi lehetővé. A kódok száma (a kártyák egy-egy segédpozíciójának felhasználásával) szükség esetén megkétszerezhető. Amíg a kódokat nem kell megduplázni, a szelektálás négy, duplázás után öt tüvel történik.

A név és a cím kódjainak regiszterük van. A regiszter két részből áll. Az egyik a kiadott kódok nyilvántartása. (Mivel a kódokat rendszerben, úgy kell kiadni, ahogyan elhelyezkednek a jelmezőben, az ismételt kiadás elkerülésére a kiadott kódokat nyilván kell tartani.) A másik a betürendes regiszter, ami a szelektáláshoz szükséges. (A nevek - a szerző és a fordító együtt - és a címek betürendbe vannak rendezve. Minden név és cím mellett megtalálható az a kód, amellyel szelektálni kell.)

Műfajok: Csak fő csoportokban különböztetjük meg. Pl. a vígjátékokat nem tagoljuk bohózatokra, komédiákra. Egy műfajba tartozó dráma azonban lehet egyfelvonásos, verses stb., a forgatókönyvek (mint műfaj) film, irodalmi stb. vonatkozásúak. Ezért a műfajok jelmezője két zónára van osztva. Az első négy pozíciós zónában kilenc műfaj kódolható, a második három pozíciós zónában hat, ezek a műfajok vonatkozásai. A két kódcsoport egymással kombinálható, pl. vígjátékok, zenés művek, vagy zenés vígjátékok szerint lehet szelektálni.

Népek: A jelmező 2 három pozíciós zónára oszlik. A két zónának a jelpár-kombinációja 36 nép drámairodalmának kódolását teszi lehetővé.

Szereplők száma, nyelvek: mindkét deskriptor egy jelmezővel rendelkezik, egy dráma szerepeinek számát 1-től 10-ig, a dráma nyelvét 20 kód szerint lehet kódolni.

Különgyűjtemények, periodikumok: Egy pozíciós kódok, a két anyagcsoport külön szelektálását teszik lehetővé.

Deskriptor-szótár: A szelektálás a szótár alapján történik. A szótárban - kivéve a név és cím szerinti kódolásokat - a deskriptorok lehetséges kapcsolatai betürendbe vannak rendezve. A szótár több mint 530 címszót, vagyis deskriptort és deskriptor-kapcsolatot tartalmaz.

A regiszter betürendes része tulajdonképpen a nevek és a címek deskriptor-szótára, képessége mindig annyi, ahány nevet vagy címet már bevittünk a rendszerbe.

A kártyákat úgy terveztük, hogy lehetőleg azok a jelmezők kerüljenek egy peremre, amelyek kódjainak együttes használata gyakori.

1. perem: szerző, nép, nyelv; 2. perem: műfaj, szerepek száma, szerző és cím betürendező kódja, szerző nélküli drámák, különgyűjtemény, periodikumok; 3. perem: cím; 4. perem: fordító, fordítók, fordítók nélküli drámák, fordítók betürendező kódja.

Feladata, hogy a könyvtár szakirodalom-állományát (színház, film, televízió és szükséges mértékben a rádió) feltárja, hozzáférhetővé tegye az egy műre, a mű alkotóira vonatkozó dokumentumokat, valamint ezek kapcsolatait. A feldolgozás kiterjed minden olyan dokumentumra, amely a rendszer fogalmainak (deskriptorainak) körét kiegészíti, szélesíti, tartalmát gazdagítja, sokoldaluan megmutatja. Nem dolgozunk fel olyan dokumentumokat, amelyek közhelyeket ismételgetnek, új ismereteket nem adnak.

Deskriptorok: 1. Színház, 2. Film, 3. Televízió, 4. Rádió, 5. Szerző, 6. Rendező, 7. Színész, 8. Operatőr, 9. Elmélet, 10. Technika, 11. Képzés, 12. Vizsga, 13. Dramaturgia, 14. Képek, 15. Jelmez, 16. Cimek, 17. Népek (képzés, vizsga deskriptorainak külön van), 18. Nyelvek, 19. Periodikumok, 20. Differenciálók, 21. Betűrendezők: név, cím, 22. Rendszer-megkülönböztetők, 23. Segéd-kódok.

A személy, cím és a nyelvek szerinti deskriptoroknak egy vagy két zónás jellemzőjük van. A többi deskriptor kódja tulajdonképpen egy pozíciós kód, amely egy adott vagy több kóddal kombinálva, sekély vagy mély hornyolásu alakjában az összekapcsolás mértékétől függően kiterjeszti az adott deskriptor tartalmát és szűkíti a körét.

A kódolás a kódtáblázatok szerint történik.

Hogy egy adott kód, vagy több kód kombinációjával melyik deskriptorok kártyái szelektálódhatnak, azt a deskriptor táblázat mutatja.

A szelektálás a deskriptor-szótár szerint történik. A deskriptor-szótár több mint 920 címszót tartalmaz.

Minden kártyát fejelni kell. Ha a dokumentum személyre vonatkozik, akkor a személy neve, ha a személy és a mű között kapcsolat van, akkor a név és a mű címe a fejelés szövege, minden más esetben a deskriptor vagy a deskriptorok kapcsolatai. Ha a dokumentum deskriptorai eltérnek, minden dokumentum címleírása külön kártyára kerül.

A címleírás - hasonlóan a drámairodalom rendszeréhez - rövidített.

Szerző, rendező, színész, operatőr: Alapvetően kétfajta kódjuk van: név szerinti kódok és a foglalkozás kódja. Egy foglalkozás kódjával az adott foglalkozás kártyái szelektálódhatnak, de más kódokkal kombinálva meg lehet különböztetni személy szerint, pl. a rendezők, a tevékenység szerint: rendezések, és magát a foglalkozást: rendezés. Az adott kódok vagy kód-kombinációk szükség szerint más kódokkal tovább kombinálhatók, pl. színházrendezők, filmrendezések, rendezésemélet, vagy televízió rendezésemélet.

A kódtáblázatok szerint: szerzőt 13, rendezőt 30, színészt 23, operatőrt 18-féle módon lehet kódolni. A deskriptor-táblázatok szerint: szerzőt 22, rendezőt 59, színészt 44, operatőrt 35-féle módon lehet szelektálni.

Cím: Egy műre vonatkozó dokumentumot nemcsak a mű címe és a cím kódjával kódolunk, hanem a rá vonatkozó névvel együtt. Több név esetében minden név szerint a mű címével együtt külön kártyát kell fejelni.

Igy a szelektálás például a következő kód-kombinációkkal is lehetséges. Cimek kódja: a művekre vonatkozó kártyák, cimek és a név kódja: egy személy tevékenysége milyen művekkel van kapcsolatban, cím és név: egy személy egy művel való kapcsolata, cím és egy adott foglalkozás kódja: egy művet pl. kik rendeztek.

A kódtáblázat szerint a cimeket 37 esetben kell kódolni, a deskriptor-táblázat szerint a műveket 26-féle módon lehet szelektálni.

Minden névnek és címnek betűrendező kódja is van és ezzel az első betű szerint lehet rendezni.

A nevek és címek szerint szintén regiszter készül, amit egyesítettünk a drámairodalom regiszterével.

Műfajok: színház, film, televízió, rádió. Műfajt önmagában nem kódolunk, de egy adott műfajt más kód-kombinációkkal, vagy egy adott deskriptor kódját a műfajok kódjainak kombinálásával differenciáltan lehet szelektálni.

A műfajok a kódtáblázat szerint: a színházat 21, a filmet 26, televíziót 26, rádiót 8 esetben kell kódolni. A deskriptor-táblázat szerint a színházat 45, a filmet 54, a televíziót 54, rádiót 16-féle módon lehet szelektálni.

Ha egy személy név szerint szelektált kártyáit a műfajok valamelyik kódjával tovább szelektáljuk, akkor a személy műfajbeli tevékenységére vonatkozó kártyákat kapjuk.

Elmélet, dramaturgia, technika, illusztrációk és képek, jelmez. Ezek olyan deskriptorok, amelyek a többi lehetséges kapcsolataikon kívül önmaguk között is meghatározott kapcsolatban vannak. Közös kapcsolatban van az elmélet és a dramaturgia, a technika és az illusztrációk, valamint a jelmez.

A dramaturgia tárgykörébe tartozó dokumentumok két csoportja dominál, az egyik a színház, film, stb., a másik a szinpadai műről, forgatókönyvekről stb. A második csoport a szerzők deskriptorainak körébe is tartozik, mivel egy szerző művéről is szólnak. A dramaturgia deskriptora viszont elméleti jellegű, ezért az elmélet deskriptorához is kapcsolódik. Így az elméleti deskriptor kártyáinak szelektálásakor a dramaturgia kártyái is, az egyes művekről szóló dokumentumok kártyái pedig a szerzők és a dramaturgia kódjai szerint is szelektálódnak.

A technika deskriptora lényegében magában foglalja az illusztrációk deskriptorát is (mivel ezek diszletképek, szinpadtervek) a jelmez kártyái is szelektálódnak, de mindkét kártyacsoportot külön-külön is lehet szelektálni.

A kódtáblázat szerint az elméletet 30, a dramaturgiát 10, a technikát 13, a képeket és az illusztrációkat 8, a jelmezt egyféleképpen kell kódolni. A deskriptor-táblázat szerint a dramaturgiát 17, az elméletet 32, a technikát 13, a képeket és illusztrációkat 19, a jelmezt 1-féle módon lehet szelektálni.

Mivel a dramaturgia, a képek és a jelmez kártyáinak fejelésében a cím is szerepel, a cím kódjával szelektálva az egy műre vonatkozó dokumentumok komplexitásukban is szelektálhatók.

Képzés, vizsga. A képzés deskriptora nyilván magába foglalja a vizsga deskriptorát is. Ezért a vizsga kártyái a képzés kártyáival szelektálódnak az adott kód-kombináció vonatkozásában is, de szelektálhatók külön is.

A kódtáblázatok szerint a képzést 18, a vizsgát 29-féle módon kell kódolni. A deskriptor táblázat szerint a képzés 48, a vizsga 64-féle módon szelektálható.

A 16 deskriptor 311-féle kódolása 549-féle módon szelektálható. A név, cím, népek és nyelv szerinti szelektálások száma jóval megemeli ennek lehetőségét. A deskriptor-szótár több mint 920 címszót tartalmaz. A regiszterek betűrendes része tulajdonképpen a név és cím szerinti deskriptor-szótár.

Kártyaterv. A jelmezők és a pozíciók elrendezése: 1. perem: szerző, nyelv, nép; 2. perem: színház, film, televízió, rádió, szerzők, rendezők, színészek, operatőrök, elmélet, technika, képzés, vizsga, dramaturgia, cím, illusztrációk, jelmez, periodikumok; 3. perem: cím; 4. perem: képzés és a vizsga népek szerinti kódjai, betűrendező kódok.

A drámairodalom és a szakrendszer közösen használható kódjai: név, cím, nyelv, népek, periodikumok.

A két rendszer ismertetése, de különösen a szakirodalmi rendszer ismertetése olyan nagy terjedelmet igényelt volna, amelyre nem vállalkozhatunk. Ebben a vázlatos ismertetésben igyekeztünk a leglényegesebb gyakorlati összefüggéseket megmutatni.

Könyvtári kapcsolatok Szombathely és Muraszombat között

TAKÁCS Miklós

1973-ban a szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtárat a Művelődésügyi Minisztérium nemzetiségi báziskönyvtárnak jelölte ki. A báziskönyvtári megbízás az intézmény feladatává tette, hogy folyamatosan gondoskodjék Győr-Sopron megye, Vas megye és Zala megye területén élő szerb-horvát és szlovén nemzetiségű lakosság könyvtári ellátásának megjavításáról.

A feladatnak különleges jelentőséget kölcsönzött az a tény, hogy amíg a szerb-horvát nemzetiség az ország több megyéjében megtalálható, szlovén nemzetiségű lakossággal csak Vas megyében találkozhatunk. Hazai szlovének (vendek) élnek Alsószölnökön, Apátistvánfalván, Felsőszölnökön, Kétvölgyön, Orfaluban, Rábatótfaluban és Szakonyfaluban. Ezek a közösségek egymás szomszédságában, Szentgotthárd vonzáskörzetében az Órség természeti szépségeiben gazdag tájegységén helyezkednek el. A szlovének száma hozzávetőlegesen 4-5000 fő. Elszigeteltségük, a települések viszonylagos zártsága eredményezte, hogy a hazai szlovének által használt nyelv és a mai irodalmi szlovén nyelv nem teljesen azonos. Ez a tény külön is indokoltá tette, hogy az anyaország könyvtárosaival keressük a kapcsolatokat és az együttműködésnek azon formáit, amelyek leginkább biztosítják e réteg számára a használható, olvasmányos könyvek bő választékát.

De összefogásra, együttműködésre ösztönözte a szomszédos országrészek könyvtárosait a közös történelmi múlt számos haladó hagyománya, és nem utolsósorban Pável Ágoston könyvtári öröksége is. Pável Ágoston - amellet, hogy megindította és szerkesztette a Vasi Szemlét, rendszeresen fordított a délszláv irodalomból, közreadta saját versesköteteit, irányította a helyi muzeum munkáját, - az 1920-as és 1930-as években a szombathelyi városi közkönyvtár vezetője volt. (1.) Az intézmény felszabadulás előtti történetének kiemelkedő időszaka működésének éveire esik. Kiváló szervezői képessége, könyvtárügyi tájékozottsága eredményezte, hogy a két világháború között Szombathelyen olyan könyvtár működött, amely állományát tekintve Dunántul legnagyobb közművelődési könyvtára volt; megszervezésének körülményei, céljainak eredetisége korunk könyvtári politikája számára is tanulságos és figyelemreméltó. (A városi könyvtárügy fejlesztésére tett erőfeszítéseinek jelentőségét és értékeit a hálás könyvtári utókor több ízben felvázolta.) (2.)

A kölcsönös érdekű közeledést - Pável Ágoston személye és munkássága kapcsán - az a tény indokolta, hogy ő - származását tekintve - szlovén volt. Cankován - a mai Szlovéniában - született, és vonzalmát, érdeklődését anyanyelvéhez, szülőföldjéhez élete végéig megtartotta. Szerteágazó tudományszervezői, könyvtárosi, szer-